

”כלים למחר”, יוזמה לקידום בני נוער יוצאי קווקז בבאר-שבע

דו"ח הערכה

שנה חמישית 2011-2012

פרופ' מיכל קרומר-נבו

המחקר הוזמן ומומן על ידי פדרציית ניו-יורק

אלול, תשע"ב

באר שבע

אוגוסט 2012

1. מבוא

לאורך חמש שנות קיומה של היוזמה הוקמו ופעלו תוכניות שונות, שמטרתן שיפור מצבם של בני נוער יוצאי קווקז. שתי התוכניות הגדולות ביותר מבחינת השקעת משאבים ותשומות וכן מבחינת היקף בני הנוער שהשתתפו בהן הן:

1) מוקדי נוער – הוקמו שלושה מוקדי נוער (בנחל בקע, נחל עשן ומצדה), שהפכו במהרה למוקד משיכה לבני נוער וספקו לבני הנוער קשר אישי קרוב ותומך כמו גם פעילויות חברתיות-תרבותיות-חינוכיות שונות, כמו חוגי סיור, השתתפות בתחרות פרסומות כנגד שימוש בסמים, סדנאות נגד אלימות, סדנאות תיאטרון, טיולים וחגיגת חגים משותפת. לצורך העבודה במוקדים גויסו כמדריכים סטודנטים יוצאי קווקז.

2) התכנית לתגבור לימודי – במסגרתה הופעלו בשבעה בתי ספר תיכוניים מסגרות שונות לקידום לימודי התלמידים יוצאי קווקז (לדוגמא, מרתונים לקראת בחינות הבגרות, תגבור לימודי אחרי שעות בית הספר, תגבור לימודי התלמידים ספציפיים בכיתותיהם, העשרת הפעילויות החברתיות ועוד). התכניות הספציפיות נקבעו על ידי כל בית ספר, בהתאם למספר התלמידים יוצאי קווקז הלומדים בו, מאפייני וצרכי התלמידים ואילווצים של המסגרת הארגונית.

בנוסף לתוכניות האלו התקיימו במשך השנים עבודה עם הורים במסגרות שונות – בית ספר להורים, כנס הורים, תכנית טיפולית בהורים ("כתף לכתף") וקבוצת מנהיגות הורים. כמו כן, מומנו אבחונים לאיתור קשיי למידה לתלמידים שנוקדו לכך וקרן לצרכים מיוחדים ספקה סיוע למשפחות במצבי מצוקה קשים במיוחד (מחלה, מות אחד ההורים וכו').

מחקר זה מסכם את השנה החמישית לפעולת היוזמה. בשנים קודמות נאספו נתונים על יוצאי קווקז שלמדו בשבעת בתי הספר שהשתתפו ביוזמה וכן הוערכה פעילות מוקדי הנוער. מטרתו של המחקר בשנה הנוכחית היא לסכם את התפתחות היוזמה והשפעתה על ההיערכות העירונית כלפי בני נוער יוצאי קווקז, להציג עקרונות מרכזיים של הפרקטיקה שנקטה בה, וכן להציג נתונים כמותיים על מצב יוצאי קווקז בבתי הספר בהשוואה לתלמידים יוצאי אתיופיה, יוצאי ברה"מ לשעבר (ללא יוצאי קווקז) וותיקים.

2. מערך המחקר

2.1 מטרת המחקר

לדוח זה ארבע מטרות:

1. לתאר את השפעת היוזמה על ההיערכות העירונית כלפי בני נוער יוצאי קווקז;
2. להמשיג את עקרונות הפרקטיקה;

3. להציג נתונים כמותיים על מצב התלמידים יוצאי קווקז במערכת החינוך בהשוואה לתלמידים אחרים ;

4. להעריך את הטמעת התכנית.

2.2 מהלך המחקר

דוח המחקר מבוסס על נתונים איכותניים וכמותיים שנאספו במהלך השנה האחרונה, כמו גם במהלך חמש שנות קיום היוזמה. הנתונים האיכותניים שנאספו בשנה זו :

- **ראיונות פנים-אל-פנים עם צוות התוכנית:** מדריכי המוקדים, מנהלי בתי ספר, מנהלי אגף הרווחה והחינוך, נציגי הקהילה, בסך הכול נערכו 21 ראיונות.
 - **ראיונות פנים-אל-פנים עם מנהלי תוכניות או שירותים בעיר שקיימו קשרים עם כלים למחר:** רואיינו 6 מנהלי תוכניות או שירותים, תכנית ידידים, תכנית כתף לכתף, המשטרה, השירות לנערה וכו'.
 - **תצפיות בישיבות וועדות היגוי:** נערכו 5 תצפיות בשנה החולפת.
 - **שיחות לא פורמאליות עם נציגי הקהילה ועם אנשי שירותים:** נערכו שיחות לא פורמאליות רבות עם נציגי הקהילה ועם אנשי השירותים שהתאפשרו בזכות היכרות ארוכת טווח.
- בנוסף, נאספו נתונים כמותיים על מצב התלמידים בבתי הספר. כלי המחקר ודרך איסוף הנתונים יפורטו בפתח הפרק המציג את ממצאי הנתונים הכמותיים.

3. השפעת התכנית על ההיערכות העירונית כלפי בני נוער יוצאי קווקז

לאורך חמש השנים יש לתכנית נוכחות גבוהה מאד בעיר. זו באה לידי ביטוי הן במודעות של אנשי המקצוע לקיום התוכנית והן בהתגייסותם למעורבות למען יוצאי קווקז. אומרים מנהלי אגף הרווחה והחינוך :

" יש דיבור שוטף על הילדים הקווקזים, הם גם נמצאים בסדר היום. יש הקפדה יתרה על הילדים יוצאי קווקז, לשים לב, בגלל הסימפטום של הנשירות ושל חוסר מוטיבציה ועבודה, כל הדברים שדיברנו עליהם. בסך-הכול זה שיח שקיים פה, שיח יום יומי." (ממנהלי אגף החינוך)

"אני חושבת שהפריקט הזה עשה את השינוי. גם העובדה שאנחנו יושבים בשולחן עגול, זה נותן לנו אספקט שונה של הקהילה, אנחנו גם עובדים כל הזמן עם המנהלים, מכירים אותם, וזה מחייב אותם. אני חושבת שהפריקט יצר מחויבות מאד גבוהה, של הקהילה הניהולית. זה דבר גדול." (ממנהלי אגף החינוך)

"אני חושבת שהפריקט הזה הגיע למימדים **מדהימים**, הוא הגיע למימדים מדהימים, להשלכות, לפיתוחים מאד מאד משמעותיים." (ממנהלות אגף הרווחה)

" יש לנו הצמחה של כמה קבוצות יעד. יש לנו את הנוער ויש לנו את הצעירים ויש לנו את המבוגרים, ויש לנו את ההורים ואת המשפחות. וזה מדהים. אני לא חושבת שיש עוד פרויקט שהגיע לפיתוח הקהילתי הזה. וברגע שיש עוד הרבה אנשים שעושים חוץ משני אנשים, זה עושה **הרבה** יותר, הרבה יותר." (ממנהלות אגף הרווחה)

להלן נתייחס להיערכות של התכנית בעיר באמצעות התייחסות לשלושה פרמטרים: *ועדות ההיגוי העירוניות; שיתופי פעולה בין שירותים; ומודעות לעצם קיומה של התכנית והסכמה עם מטרותיה.*

3.1 הקמת ועדות היגוי עירוניות

מתוקף השיוך הארגוני של שתי התוכניות המובילות – מוקדי הנוער והתכנית לתגבור לימודי – "כלים למחר" פעלה בשני אגפי העירייה המרכזיים הפועלים בתחום הנוער, אגף החינוך ואגף הרווחה. בכל אחד מהאגפים בנפרד התקיימו ישיבות קבועות לאורך השנה של ועדות היגוי אגפיות וכן ישיבות קבועות של ועדת היגוי עליונה בין-אגפית. בישיבות אגף החינוך נכחו מנהלי כל בתי הספר שהשתתפו ביוזמה; נציגת קידום נוער האחראית על הטיפול בנוער נושר; נציגות של בית העולה, הגוף המפעיל את התכנית, וכן נציגות של קהילת יוצאי קווקז ומנהלי אגף החינוך. בישיבות אגף הרווחה נכחו מדריכי המוקדים, רכז זינוק בעליה (התכנית לקידום השירות הצבאי של יוצאי קווקז), העובד הקהילתי במרכז יוצאי קווקז, רכזי תכניות עירוניות בעלות זיקה לנוער (הרשות למלחמה בסמים, שירות מבחן לנוער, המשטרה, השירות לנערות, ארגון ידידים המפעיל תכניות לנוער בסיכון), וכן נציגות של קהילת יוצאי קווקז וסגנית מנהלת אגף הרווחה. בישיבות ועדת ההיגוי העליונה נכחו מנהלי אגף הרווחה והחינוך ונציגי הקהילה. בכל הועדות השתתפו כמובן גם נציגי הגוי'נט והמחקר. הנוכחות בישיבות לאורך כל חמש השנים היא נוכחות גבוהה מאד.

הנוכחות הגבוהה בישיבות אלו והדיונים שהתנהלו בהן העידו על החשיבות של היוזמה בשביל מנהלי השירותים וכן על מחויבותם. ועדות אלו משמשות בדרך כלל את צורכיהם של אנשי המקצוע בלבד, אך במקרה הנוכחי הם התפתחו כמרחב שבו משמשים מנהיגי הקהילה כשותפים מלאים. הוועדות מלאו, אם כן, ארבע פונקציות מרכזיות:

3.1.1 מקום לעדכון לגבי אופי התכנית בשירותים השונים. הצורך בעדכון לגבי מקומה של התוכנית בכל שירות חייבה את מנהלי השירותים להתייחס לנושא באופן שוטף, להביא נתונים עדכניים ולשמוע נתונים דומים מנציגי שירותים אחרים.

3.1.2 מקום לליבון סוגיות הנוגעות ליישום התכנית בשירותים השונים ולשיתופי פעולה אפשריים. הדיונים בועדות מלאו תפקיד ביצירת שיתופי פעולה ובקבלת תמונה הוליסטית על מצב בני הנוער. כך שמעו מנהלי בתי הספר על האפשרויות הקיימות במוקדים לסייע לתלמידים ונוצר קשר בלתי אמצעי בין מנהלי בתי הספר ומנהלי שירותים אחרים למדריכי המוקדים, אשר שימש אחר כך לייעול העבודה השוטפת. כמו כן התבססו שיתופי פעולה בין אנשי מקצוע משני האגפים (חינוך ורווחה, לדוגמא, בין המדריכים למנהלים ולאנשי קידום נוער, האחראיים על נוער בנשירה מלימודים) וכן בתוך כל אגף, לדוגמא, מדריכי המוקדים לבין המרכז לנפגעי תקיפה מינית, המשטרה וכו'.

3.1.3 מקום להצגת ממצאי הערכת היוזמה ולדיון בממצאים. מכיוון שהערכת היוזמה נערכה בגישה של "מחקר מבוסס קהילה", הייתה הקפדה יתרה לאורך השנים להציג את ממצאי ההערכה בפני מנהלי השירותים וכן בפני נציגי הקהילה. בשנה הראשונה כדי להוציא את הדבר לפועל היה צורך במאמץ מיוחד. אך לאחר מכן, כאשר התרבו נציגי הקהילה בועדות ההיגוי, הוצגו ממצאי המחקר בכל אחת מועדות ההיגוי הרלבנטיות. כך נדונו ממצאי המחקר על מצב התלמידים במערכת החינוך עם מנהלי בתי הספר וממצאי המחקר על מצב הנוער במוקדים הובאו לידיעה ונדונו עם מדריכי המוקדים. מספר פעמים העלתה הצגת הממצאים קונפליקטים בין אנשי השירותים לבין אנשי הקהילה. לדוגמא, כאשר נמסרו נתונים על חולשתם של התלמידים הקווקזים בבתי הספר או על קיבוצם במסלולים שאינם יוקרתיים, התעורר דיון סוער לגבי פירוש הממצאים – האם הם מעידים על יחס לא שוויוני של המורים, כפי שטענו אנשי הקהילה, או דווקא על המאמץ להשאיר במסגרת החינוכית תלמידים חלשים, כפי שטענו מנהלי בתי הספר. גם בנוגע למוקדים העלו הממצאים סוגיות חשובות לדיון – לדוגמא, לגבי שיעור הנערות במוקדים והדרכים להגדיל את נוכחותן וכן השוואה בין מספר בני הנוער בכל מוקד ובין מאפייני הסיכון שלהם. בכל המקרים דיונים אלו סייעו להגברת המודעות לסוגיות לטיפול.

3.1.4 מרחב לבירור משותף של אנשי הקהילה ואנשי השירותים לגבי מודל העבודה הרצוי. יצירת בירור משותף בין אנשי הקהילה ואנשי השירותים לגבי הגדרת המצב "בעיית בני הנוער יוצאי קווקז" וכן לגבי מודל העבודה הרצוי הוא התרומה הייחודית של "כלים למחר" ומה שתרים רבות להגברת ההשפעה של התכנית על ההיערכות העירונית. העובדה שהקהילה הייתה שותפה מלאה בישיבות ונציגיה השמיעו פעמים רבות דעות קונטרברסאליות שימרו את הישיבות כמרחבים בעלי חיוניות, המאתגרים את הדעות המקובלות, ומבקשים לייצר מרחב רפלקסיבי בו

גם הקהילה וגם אנשי השירותים בוחנים את עמדותיהם. בעיקר נסבו הדיונים בשאלה אם בעיותיהם של בני הנוער נובעות ממאפיינים תרבותיים או משפחתיים (טענתם של אנשי השירותים) או מבעיות הקשורות לתהליך הקליטה בישראל, אפליה, דעות קדומות וסטיגמה (טענתם של אנשי הקהילה). היה למרחב זה השפעה ממשית על הפיתוח הקהילתי של יוצאי קווקז. אם בשנה הראשונה לקיומה של היוזמה, השתתף בישיבות רק נציג אחד של הקהילה, הרי שבמהלך שלוש השנים הראשונות, האיצה היוזמה את יסודה של מנהיגות צעירה, שהתבססה על מדריכי המוקדים, והפכה למקור חשוב של השפעה לא רק בתוך הקהילה אלא גם בהעלאת המודעות לנוער בקרב אנשי מקצוע בשירותים השונים ובמעקב אחר הפתרונות המוצעים. תרמה להקמת המנהיגות הצעירה ההחלטה לגייס כמדריכים צעירים משכילים (סטודנטים) יוצאי קווקז, גם כאלו ללא רקע של עבודה חינוכית או ניסיון בעבודה עם נוער. המדריכים שאותרו נכנסו לתוך התפקיד באופן מוחלט, וזכו כולם למידה גבוהה של אמון מצד בני הנוער והוריהם וכן להערכה גבוהה מצד אנשי מקצוע – מנהלי בתי ספר ועובדים סוציאליים בתחום הנוער. קבוצה מתוכם הקימו את עמותת "מדור לדור", שעניינה קידום בני נוער יוצאי קווקז ברמה הארצית. פעילות העמותה יצרה אורה מדבקת של התגייסות לטובת הקהילה, ומדריכים שהצטרפו למוקדים עברו במסגרת העמותה קורסים של מנהיגות, נפגשו עם צעירים בני הקהילה בערים שונות וכך שכללו עוד יותר את עמדתם כמנהיגים ואת תפיסת התפקיד שלהם.

"אני נולדתי בישראל וההורים שלי עלו בשנות השבעים. שאלות של הקהילה לא העסיקו אותי עד עכשיו. ותודות לעבודה עם הקהילה, החיבור, פתאום לא הספיק לי לעבוד רק עם הנוער, רציתי להגיע לכל מי שהוא קווקזי ולפתח ולראות ולהתבונן בצרכים, כי פתאום קיבלתי תפיסה אחרת של קהילה. והיום, בחמש השנים האלה, הקהילה הקווקזית היא משהו **מאד** משמעותי בחיים שלי, הרבה דברים אני מפנה לטובת הקהילה, המון זמן אישי, אנרגיות, כוחות. אני מוכנה לוותר על הרבה מאד דברים כדי שהקהילה כן תתפתח".

קבוצת המנהיגות הצעירה ניסחה מודל לעבודה מקצועית עם נוער יוצאי קווקז, והם מבקשים ליישמו גם בקהילות אחרות מחוץ לבאר שבע, כאשר באר-שבע משמשת להם כמקרה מבחן ראשוני. בשל חשיבותו הן בהמשגת דרכי הפרקטיקה והן בהשפעה על ההיערכות העירונית ביחס ליוצאי קווקז יוקדש לו פרק נפרד בהמשך.

3.2 שיתופי פעולה בין גופים עירוניים

למרות ששיתופי פעולה בין גופים עירוניים הם אינטרס משותף לכל הגופים ואמורים לתרום לקידום, הרי ששאלות של יוקרה אישית, קרדיט, או מאבק על משאבים כמו גם חילוקי דעות מקצועיים או אידיאולוגיים מקשים פעמים רבות על יצירת שיתופי פעולה. במקרה של "כלים למחר" מתקיים שיתוף פעולה בשני מישורים: האחד הוא שיתוף הפעולה בין אנשי השירותים ובו נדון בפרק זה; השני, שיתופי פעולה בין אנשי השירותים והקהילה נעסוק ביתר פירוט בפרק העוסק במודל העבודה של המנהיגות הצעירה.

במסגרת "כלים למחר" נוצרו שיתופי פעולה מסוגים שונים. חשיבותם נעוצה בכך שהתכנית מנגישה את השירותים לקהילה ופותחת את הקהילה בפני השירותים.

3.2.1 הכנסת שירותים למוקדים: הסוג האחד הוא הזמנה של אנשי מקצוע משירותים שונים להפעיל תכניות קצרות טווח וסדנאות בתוך מוקדי הנוער. לדוגמא, בכל המוקדים הועברו סדנאות בנושא של אלימות בין בני זוג על ידי המרכז לסיוע לנפגעי תקיפה מינית, סדנאות של החברה להגנת הטבע, הוקמה גינה קהילתית (בנחל בקע), ובני הנוער השתתפו בתחרות פרסומות של הרשות למלחמה בסמים. יש לראות את הכנסת השירותים למוקדים כאמצעי לפתיחת גבולות הקהילה והרחבת האמון ההדדי של אנשי השירותים בבני הנוער ולהיפך. ניתן לראות בכך הרחבת ההון החברתי המגשר. במושג זה מתייחסים בספרות הסוציולוגית לקשרים חברתיים בין חברים שאינם חולקים מאפיינים דמוגרפיים (לדוגמא, רקע אתני) והיחסים ביניהם אינם חזקים או קרובים. הביטוי "חוזקם של הקשרים החלשים" מלמד על חשיבותם של יחסים אלו שכן באמצעותם עובר אל הפרט מידע רחב, שלא הייתה לו גישה אליו מקשרים חברתיים עם אנשים הדומים לו.

3.2.2 שיתופי פעולה מסביב לבעיות פרטניות של בני נוער ביוזמת המדריכים: שיתופי פעולה אחרים נוצרו בעקבות הטיפול הפרטני בבני נוער, לרוב מסביב לבעיות ייחודיות. שיתופי הפעולה הללו הם תוצר של התפיסה ההוליסטית שמאפיינת את העבודה במוקדים. בדומה לשיתופי הפעולה שהוזכרו קודם, גם כאן מדובר ביוזמה של מדריכי המוקדים. לדוגמא, הטיפול בנערים עם אישומים פליליים הביא את המדריכים להיות בקשר עם שירות מבחן לנוער, עם ארגון ידידים (שמפעיל את תכנית "סיכויים"), עם המשטרה ועם בית המשפט. המקצועיות של מדריכי המוקדים הביאה לכך שהמלצותיהם לגבי נערים ספציפיים התקבלו על ידי כל אנשי המקצוע בשירותים השונים ואלו האחרונים התגייסו לפעול במסגרת המוצעת על ידי המדריכים. כך לדוגמא, במקרים מסוימים בהם שהו נערים במעצר בית, הם קבלו אישור מיוחד מבית המשפט לצאת מביתם אך ורק למוקד הנוער, בליווי המדריך.

"מול שירות מבחן למשל הקשר הוא מדהים. עשיתי פגישה מחודשת שכל המדריכים החדשים הגיעו יחד עם כל הקציני מבחן של באר-שבע. ומנהלת שירות מבחן רצתה לספר להם איזה שיתופי פעולה היו

עד עכשיו. אני לא רציתי לספר, רציתי שהם יספרו. והיא סיפרה שכשהם מצרפים את ההמלצה של המדריך לתוך ההמלצות לבית-משפט, שהשופט רואה את מוקדי הנוער לנוער יוצא קווקז הוא מאד מאד סומך. שופטי נוער מכירים כבר את המוקדים. והם מאד, מאד מעריכים את זה ומאוד לוקחים את זה בחשבון. אם יש נער שבמעצר בית מלא, יכול להיות שהוא לא יקבל אישור לצאת לבית-ספר אבל הוא יקבל אישור לצאת למועדון. יכול להיות שהוא לא יקבל אישור לצאת לסבא ולסבתא שלו או לאירוע משפחתי, אבל כן יאשרו לו לצאת למועדון בליווי של מדריך או באישור של מדריך או בקשר עם המדריך. שמדריך ככה לוקח עליו אחריות שהוא יקבל את המענים שהוא זקוק להם ושמדריך יחד עם הנער יהיו חלק ממערך טיפולי כוללני שבו משתתפים כל מיני גורמים שנמצאים במעגלים של הנער."

"לפני חמש שנים היה לנו יותר מורכב, בני הנוער היו דבר חדש על המפה. היינו צריכים ליצור את הקשרים האלה סביב מדיניות, סביב סטריאוטיפים, סביב תפיסות עבודה, תפיסות עולם, גם שלנו, גם של ההורים, גם של הרשות, של בתי-הספר, של כל הגורמים הטיפוליים, החברתיים, איזה שלא תרצי. אז לאט לאט רקמנו שיתופי פעולה, אני חושבת שבעיקר סביב היכולת וסביב ההוכחות בשטח. יותר קל אני חושבת שנערים מספרים בבית-ספר מה הם מקבלים במוקד הזה וכמה הוא משמעותי בעבורם, מאשר עשר פגישות של הצוות, צוות המדריכים מול צוות הבית-ספרי לשכנע אותם לשתף פעולה." (מדריכה)

3.2.3 הפיכת מוקדי הנוער ומדריכי המוקדים לכתובת עבור בתי הספר : סוג שלישי של שיתופי פעולה קשור לשיתופי הפעולה השוטפים של המוקדים ובתי הספר בטיפול במקרים של בעיות מיוחדות, כאשר מדריכים וכן המגשרת הקהילתית מטעם משרד הקליטה הפכו לכתובת עבור מורים ויועצות. הדבר תורם לתהליך של ערעור הסימון האוטומטי של בני הנוער, וכן לערעור התחושה של מבוי סתום בקרב המורים והיועצות.

מדובר בהתגייסות של המדריכים המתלווים עם הנערים לפגישות בבית הספר. במקרים אלו, המדריך או המגשרת מהווים חוליה מקשרת בין בית הספר והתלמיד ומשפחתו; מחד, הם מייצגים את התלמיד מול בית הספר ומביאים את קולו וטענותיו בדרך שהצוות החינוכי יכול לשמוע אותה. בעיקר הם מייצגים קול שמאמין בתלמיד וביכולותיו ומבקש מבית הספר לאפשר לו למצות את מלוא היכולת שלו; מאידך, הם קרובים מספיק לתלמיד ולמשפחה כדי שיוכלו לייצג מולם עמדה הדורשת שיתוף פעולה עם דרישות המסגרת החינוכית. קיומה של פונקציה מתוכנת זו מסייע הן לשיפור בתפקודו של התלמיד והן להגברת הנכונות של בית הספר להכיל אותו. גם מעורבותם של מנהלי אגף החינוך בהכרעות לגבי תלמידים שהפגינו בעיות בתפקוד, ועמדתם החד משמעית הדורשת "להיאבק על כל תלמיד", השפיעה לכיוון של שיפור הטיפול בתלמידים שהיו מעורבים במצבים קיצוניים.

"הוא לא היה מגיע לבית-ספר אפילו. עכשיו הוא בכיתה יא', עם אחד המדריכים הוא עבר תהליך מסוים. ובאמת כאילו, עכשיו זה כבר מאחוריו, הוא חזר ללימודים. אמנם הוא לא בכיתה של בגרויות, אבל הוא כן לומד, כן עושה מבחנים. לא רמה כמו של בגרויות אבל חלק מהחומר הוא כן מתאים לרמה של הבגרויות. גם היינו בשיחה עם, אני הייתי בשיחה עם המחנכת שלו, דיברתי איתה בקשר להעביר אותו לכיתה בגרותית."

3.2.4 מעקב שוטף אחר התלמידים באמצעות המדריכים : ברמה אחרת, המדריכים מייצגים עמדה של מעקב שוטף אחרי כלל התלמידים יוצאי קווקז. בעקבות היוזמה החלו בתי הספר לערוך מיפויים אישיים של כלל התלמידים בני הקהילה כדי לאפשר מעקב אחר צורכיהם והתקדמותם. יש לציין שבתחילת היוזמה בתי הספר טענו שאינם יודעים מיהו קווקזי ואינם רוצים לדעת, שכן יש בידעה כזו משום סכנה לאפליה. חוסר הידיעה היווה עדות כביכול ליחס שוויוני כלפי כל התלמידים. ואכן בשנת היוזמה הראשונה קשה היה מאד למנהלים לספק רשימות של תלמידים קווקזים ורק לאחר התערבות, הוחל בתהליך של שיתוף אנשי הקהילה ואנשי הצוות של התכנית מטעם הג'וינט כדי ליצור מיפויים יעילים.

ברמה זו מדובר על ביקורים קבועים של מדריכים בבתי הספר הן לצורך פגישות שוטפות עם יועצות והן לצורך ליווי של בני נוער בתוך בית הספר. יש לציין כי למרות ההתקדמות שבאה לידי ביטוי בעצם עריכת המיפויים, הרי שהמעקב אחריהם אינו קבוע ושיטתי.

"בתי-הספר זה משהו מאד מאד גדול, בבית-ספר אחד יש מורים כאלה שמשתפים פעולה יותר וכאלה שמשתפים פעולה פחות. יש מדריכים שמתחברים ליועצת כזאתי ופחות. זה מאד מאד תלוי."

3.2.5 שיתופי פעולה מסביב לטיפול בהורים : אחד המאפיינים של היוזמה הוא היותה תכנית צומחת ולא תכנית קבועה, המוכתבת מלמעלה. מאפיין זה בא לידי ביטוי בצורה מיוחדת בסוגיית הטיפול בהורים. הרצון לשלב הורים בעבודה עם בני הנוער הביא למספר ניסיונות שלא צלחו, ביניהם הקמת קבוצות בעלות אוריינטציה טיפולית-חינוכית להורים. במקום זה התקבלה המלצת אנשי הקהילה שביקשו לזמן הורים לכנס הורים בן יום שלם. בכנס שתפו פעולה מנהלי שירותים מגוונים. מנהלי אגפי הרווחה והחינוך, נציגת המשטרה, רכז תכנית "זינוק בעליה", מנהלת שירות מבחן לנוער, הציגו את שירותיהם וענו על שאלות של הורים.

"אנחנו ישבנו בשולחן עגול ואמרנו, והיו כל מיני אמירות שההורים לא מספיק אכפת להם וכולי. ועשינו כנס ובאו המון הורים, המון הורים. ועשינו פאנל של אנשי מקצוע, והם שאלו שאלות מאד חשובות שהם לא ידעו, הם לא ידעו, למשל על הצבא, על הבגרויות. זאת אומרת, לפעמים אנשי המקצוע יוצאים מתוך הנחה שלהורים לא אכפת, אבל הרבה הורים אין להם ידע, הם לא יודעים אפילו מה לשאול. הרבה פעמים אנחנו מפרשים אותם לא

נכון. אומרים, לא אכפת להם, אבל הם לא יודעים מה לשאול." (ממנהלות
אגף הרווחה)

עצם הנכונות של אנשי המקצוע לקיים את יום ההורים היה תוצר של השותפות עם הקהילה, שכן באותה עת נדמה היה כי יש להבין את חוסר ההצלחה של התכניות להורים כביטוי של חוסר המוטיבציה של ההורים לפעול למען ילדיהם או חולשתם. יום ההורים הביא לשינוי בתפיסת אנשי המקצוע את ההורים, מתפיסתם כהורים השבויים במשבר ההגירה לתפיסתם כהורים מעורבים. שינוי זה בא לידי ביטוי בנכונות גדולה יותר לנסות להציע להורים פתרונות חדשים כמו הקבוצה למנהיגות הורים שהתקיימה השנה והיוותה הצלחה יחסית.

3.3 מודעות לעצם קיומה של התכנית והסכמה עם מטרותיה

המודעות לעצם קיומה של התוכנית חיוני כדי להרחיב את פעילותה. הסכמה עם מטרותיה ועם דרך העבודה הנקוטה בתכנית הם גורמים חשובים בהבטחת קיימותה לאורך זמן.

3.3.1 מודעות לקיום התוכנית והסכמה עם הצרכים שהיא מייצגת: בנוגע למודעות לקיומה של התכנית והזדהות עם הצרכים שהיא מבקשת לענות עליהם, נראה כי לתכנית יש הישגים גדולים. בראש ובראשונה ניתן לתלות זאת במחויבות הגבוהה של מנהלי אגף הרווחה והחינוך בתכנית, אשר הפגינו לאורך כל חמש השנים מעורבות גבוהה בתכנית, יזמו דיונים שוטפים ושיתופי פעולה וגייסו אנשי מקצוע בתחום אחריותם לפעול למענה. ואכן שיתופי הפעולה שנוצרו מעידים על מעגלים רחבים יותר של מודעות למצבם של יוצאי קווקז. בנוסף, קיימות דוגמאות שונות ליוזמות של אנשי מקצוע, אשר התגייסו בעצמם וגייסו משאבים נוספים כדי להמציא מענים חדשים לבני הנוער.

דוגמא אחת לכך היא מנהלת בית ספר, אשר הגיעה למסקנה כי מעבר לסיוע הלימודי, ומעבר לתמיכה שהתלמידים מקבלים בשעות אחר הצהריים במוקדים, תלמידיה זקוקים לפינה משלהם בבית הספר. היא הקצתה לשם כך חדר ייעודי ובעזרת התמיכה שקבלה מ"כלים למחר" היא הפכה אותו למעין חדר-מועדון, והחלה להעסיק סטודנטית לפסיכולוגיה, אשר יצרה שם מסגרת חברתית המהווה מקור של תמיכה אישית וקבוצתית לנערות יוצאות קווקז.

גמישות ביצירת מענים באה לידי ביטוי גם בבית ספר אחר, שם נותנים לתלמידים יוצאי קווקז שעות תגבור דווקא בימי שישי, בו לומדות בבית הספר רק מספר קטן של כיתות, מתוך הבנה כי תלמידיהם זקוקים להפתחה של גירויים חיצוניים כדי להתרכז.

"ביום שישי לומדות בבית-הספר רק שלוש כיתות. יש שקט, הם זקוקים לשקט, לא להמולה, לא להרבה רעש. זה מאפשר להגיע לכל תלמיד. זה מאפשר גם ככה לדבר, להגביר את המוטיבציה ללמוד, זה מין חינוך בלתי פורמאלי סמוי... ומי שבא ללמוד ביום שישי מקבל בסוף השנה טיול".

דוגמא אחרת של המצאת מענים באה לידי ביטוי בעבודת המשטרה. נציגת המשטרה תיארה בהתרגשות את הפגישה שלה עם נציגי הקהילה ואת השפעת הפגישה, שבעקבותיה נעשו מספר מהלכים שעיקרם יצירת מפגש בין הקהילה לבין נציגי המשטרה וערעור תחושת הזרות בין שתי המערכות:

"תוך כדי העשייה שלנו באו אלינו עם הצעה לפגוש את החבריה הקווקזים, הארגון של עולי קווקז. ואני לא אשכח את היום שבאנו לדרך מצדה, למרכז שלהם. ושמה אנחנו חטפנו הלם. כי הם באו בטענות שהמשטרה פותחת תיקים רק בגלל שהנערים קווקזים. תאמיני לי, זה הזכיר לי את הפנתרים השחורים של שבעים ושמונה, ואני מרוקאית, ואני לא מקבלת את זה, ואני גדלתי בשכונה ולא הייתי עבריינית, ואף אחד מבין תשעת אחיי ואחיותיי לא עבריין. והקיפוח, אי-אפשר לטעון לקיפוח אם אתה מחליט שלא יהיה, ואתה בסדר ואתה משלב את עצמך בחברה, ואתה מתערב. אני אמרתי את זה לאנשים של הקהילה לאורך כל הזמן. אמרתי לו, אני באה לספר לך, לא באתי לא מצפון תל-אביב ולא מסביון ולא מעומר. אני גדלתי בגבעת אולגה, ואני יכולה להגיד לכם, כל אחיי ואחיותיי, כולנו למדנו, כולנו בעלי תפקידים, כולנו מסודרים. וקחו את עצמכם גם בידיים, זה לא יכול להיות. ואנחנו יצאנו משם ואמרנו, מה עושים? ולקחנו על עצמנו באופן אישי, שהדבר הזה באחריותנו, אנחנו נוביל אותו ואנחנו נעשה כל מה שניתן כדי לתת מענה למה שנדרש מאיתנו. ואנחנו נראה לחנוך ולסטס שאפשר גם אחרת, ושהתיקים שנפתחים הם לא בגלל שהנערים קווקזים. ויצאנו לדרך."

למרות שנציגת המשטרה לא הסכימה עם טענתם של אנשי הקהילה, היא לא התנערה ממנה, אלא פעלה בשלושה ערוצים: האחד, העלאת המודעות של קציני המודיעין: "והבאנו את זה גם לשיבת צוות פיקוד, וביקשנו מקצין המודיעין שיוויד את זה, להיות רגישים יותר. לא התעלמנו." השני, חיבור לתחנת המשטרה המקומית וגיוס השוטר הקהילתי לעבודה במוקדים, ואכן הוא נפגש ושוחח עם בני הנוער. הערוץ השלישי - היא ושותפתה ערכו בדיקה ספציפית של מצב ההרשעות של נוער קווקזי, בצעו עיבוד מיוחד של הנתונים והציגו את הנתונים הסופיים לנציגי הקהילה:

"ואז עשו עבודת נמלים, ואחר כך עיבדו את הנתונים ויצא, שבמהלך התקופה שהתוכנית עבדה באזורים שהוגדרו לנו, הייתה ירידה. הייתה ירידה בפשיעה ביחס לשנים קודמות. אז זה נתון יפה שמאוד התרגשו ממנו. נציגת הקהילה האתיופית הייתה נוכחת ושמעה את זה והיא ביקשה שנעשה את זה גם בשבילה ובאמת עשינו את זה."

3.3.2 הסכמה עם מטרות התכנית ודרכי הפעולה שלה: עם זאת, מידת ההזדהות של מנהלי השירותים השונים עם מטרות התכנית ודרכי הפעולה שלה מוטלים בספק. בראיונות שקיימנו ניתן היה להתרשם מהרצון העז של אנשי מקצוע לסייע לבני הנוער,

כל אחד בתחום מומחיותו. עם זאת, ניתן היה לשמוע עמדות אמביוולנטיות לגבי הצורך בתכנית ייעודית ליוצאי קווקז וכן פקפוק לגבי דרך העבודה הרצויה.

במערכת החינוך ניתן לשמוע עמדות כי תלמידים יוצאי קווקז אינם שונים בצרכים או בקשיים מתלמידים חלשים אחרים, ולכן הם גם אינם זקוקים למענים ייחודיים. "כלים למחר" נתפסת בהקשר זה כהזדמנות שניתנה לקהילה מסיבות פוליטיות.

"זה נכון גם לילדי מצוקה אחרים. תמיד שאני מדברת על הילדים הקווקזים אני אומרת, זה נכון גם לילדי מצוקה האחרים." (מנהלת)

"לא נראה לי שיש משהו מיוחד רק אותם. כי אני יגיד לך מה, הבית-ספר אצלנו מורכב מערב רב של עולים חדשים. יש לנו עלייה יותר קשה מהם, שהיא באה מזרוע אמריקה, שהם באים מאזורים חלשים מאד, כפריים, אנאלפביתים כמעט. בלי שום הרגלי למידה, בלי שום הרגלי עבודה, בלי שום הרגלי הגעה לבית-ספר."

"ויש לנו גם את כל האוכלוסייה החלשה של כל האזור פה, אין לנו פה אוכלוסייה חזקה, בגדול. כך שאני לא חושבת שיש להם מאפיינים שהם ייחודיים רק להם, זה לכל הבית-ספר."

"אנחנו כור היתוך. הכיתה היא כיתה הטרוגנית, הבית-ספר הוא בית-ספר הטרוגני. כמו שאנחנו מקפידים לא לשים אתיופים במקבצים, מה שהיה ברשויות אחרות, בפתח-תקווה, במקומות אחרים, אנחנו פה מקפידים מאד על העניין הזה." (ממנהלי אגף החינוך)

את התפיסה הזו יש לראות על רקע של האידיאולוגיה בחברה הישראלית, שאין לה מסגרת מושגית שבמסגרתה ניתן לדבר על הבדלים בין קבוצות אתניות מבלי לגלוש לשיח סטיגמטי שיש בו האשמה כלפי תרבות המיעוט. מאידך, הבדלים בין קבוצות אתניות מוכחשים מכיוון שהדיבור עליהם נתפס כבעל נטייה לגזענות. למעשה לא קיימת מסגרת מושגית, שמאפשרת לבחון מצבים של אי שוויון כלכלי או מעמדי. במקום זה, שיח על מקורותיו של אי השוויון הכלכלי והחברתי הופך לשיח על תרבות, ונוצרות הבחנות בין תרבות עדיפה לתרבות נחותה.

כך ניתן להבין את התופעה כי בצד האמירות הנחרצות שאין הבדלים בין יוצאי קווקז לאחרים, הובעו בראיונות עמדות לפיהן מדובר בתרבות ייחודית ובעייתית. בעיקר באה לידי ביטוי עמדה ביקורתית כלפי ההורים. אלו נתפסים כבעיה המרכזית של בני הנוער, אם בגלל שהם נתפסים כחלשים ברקע ההשכלתי שלהם, אם בשל המאבק שלהם לשרוד מבחינה כלכלית שלא מאפשר להם להיות פנויים לילדיהם, ואם בשל הערכים התרבותיים שלהם.

"אחת הבעיות של יוצאי קווקז ממש כקבוצה, אני יכולה ככה ממש לאפיין, הלימודים לא בראש מעייניהם. לא רק של הילדים עצמם, כי זאת הבעיה של כל הילדים אצלנו, אבל של המשפחות, של המשפחות."

"אין לנו הרבה תמיכה, אין לנו הרבה עזרה מהורים. אנחנו לא רואים שינוי כמו שאנחנו יכולים לראות אצל ילדים אחרים. אם אני שמה אותם בקבוצת פיילוט, אנחנו לא רואים הרבה עזרה, להיפך, הם מגוננים על הילדים. הם אפילו מתרצים עבורם תירוצים".

"מה שמאפיין אותם שמשפחות רבות, הסמכות ההורית מעורערת לגמרי. או שהסמכות של האבא היא סמכות מאד מאד נגיד על הגבול שבין נורמה לבין סמכות שהיא לפעמים יכולה להיות ממש בעייתית. בבתים שיש סמכות אבהית, אז הסמכות האמהית מדוכאת לגמרי. במקום שאין אבא אין גם אמא, האמא חסרת משמעות. לבנים יש את ההורות הקווקזית הזאת שלהם. והיחס לנשים את כבר יודעת, אישה צריכה לגמור [ללמוד] מה שמוכרח ולהתחתן. ומאותו רגע, כמה שיותר מהר היא צריכה להיכנס למסגרת. ויש תרבות עוני, שגם אם יש קצת כסף אז הם קונים, לא יודעת, הם משקיעים את זה בדברים שאנחנו, בחברה שלנו לא משקיעים." (מנהלת)

"דבר שני, הנוכחות שלהם לא סדירה, יש להם בעיה בהתמדה. אין מי שיעמוד בבית עם שוט, אין. ולנו אין הרבה אמצעים להעניש אותם. אנחנו בעצם ממליצים להורים שלהם יש יותר אמצעים להעניש והם לא עושים את זה, הם לא עושים את זה. עכשיו, דבר נוסף, להרבה ילדים יש בעיות התנהגות. אלימות בכלל לא, באמת אצלנו ממש אין אלימות. אז יש להם באמת המון בעיות, ובאמת בקטע הזה ההורים ממש לא משתפים פעולה. ללכת לנוירולוג, למרות שיש להם אבחונים, מסבירים להם שכדאי לכם להשתמש בכדורים או במה שהרופא זה, אסור בתכליתה איסור, בשום פנים ואופן לא, אין מה לדבר, ממש. מה שבעצם ממה שאני אמרתי עד עכשיו, אנחנו מבינים שכל הנטל נופל עלינו. אנחנו אבא, אנחנו אמא ואנחנו מורים."

"ומה שקורה עם הילדים האלה זה שאין את המבוגר המשמעותי הזה שיוצר להם את החלומות, שעושה את הניעות כלפי מעלה"
 "עכשיו, התלמידים הקווקזים מבחינת בעיות משפחתיות, מפה עד להודעה חדשה. מלא בעיות משפחתיות. אמהות חד הוריות, אבטלה, חסך תרבותי, סביבתי, מה שתרצי, מבחינת התמיכה בבית והמוטיבציה ללמידה. אין בבית איזשהי סמכות מספיק חזרה כדי ללחוץ אותם מבחינה לימודית. ואם יש הורים אז הם עובדים מאד קשה, הרבה שעות מחוץ לבית."

כך, חלק גדול מאנשי השירותים חשים תסכול. מחד, הם רוצים לראות את כל בני הנוער כשווים זה לזה וחשים כי רק מבט כזה יכול לאפשר להם להעניק לבני הנוער טיפול ראוי. מאידך, הם אינם יכולים להתעלם מתחושות חריפות של הבדל, זרות וניכור שהם חשים כלפי התרבות הקווקזית וכלפי מי שמייצגים אותה, דור ההורים. אמנם שיתוף הפעולה עם אנשי הקהילה ריכך תחושות אלו והציע להן אלטרנטיבה בדמות עבודה משותפת. עם זאת, השיח החברתי הכללי וכן השיח המקצועי, הן של אנשי הרווחה והן של אנשי

החינוך, לא מספק להם מסגרת דרכה הם יכולים להבין את ההורים ואת בני הנוער כבעלי צרכים ייחודיים מחד, וכבעלי תרבות ראויה מאידך. מורכבות זו באה לידי ביטוי גם בפרקטיקה שלהם. מחד, התביעה לשוויון מקשה עליהם לראות את הצורך בתכנית ייחודית לקבוצה אתנית. מאידך, התפיסה כאילו ההורים והתרבות הם מקור הבעיה, מביאה אותם לתסכול מקצועי, שכן אין ביכולתם לחנך את ההורים מחדש, ואין הם יכולים להחליף אותם בהורות חדשה "ישראלית". הסכנה בעמדה כזו היא שאין בה הבנה ברורה של הצורך בתכנית ייחודית ואין היא מובילה למודל עבודה שיש לו סיכוי להצליח.

יש לציין כי בהקשר זה נשמעים גם קולות אחרים, לדוגמה מצד מנהלים. מנהלת מתארת כי היא רואה בשנים האחרונות שינוי לטובה בקרב ההורים, לדוגמה בכך שהם יותר מאפשרים לנערות לצאת לטיולים במסגרת בית הספר או להתגייס לצבא. ומנהלי אגף החינוך מובילים עמדה כי:

"אני חושבת שאנשים למדו לזהות. אבל היום לאנשים בבית-ספר או לצוותי הנהלה ומורים, קווקזי לא מתחבר עם אוכלוסייה נמוכה. מתחבר כנער רגיל שצריך להשקיע בו במב"ר או בעיוני או בפה, או בשם. זה לא issue. לא צריך לתייג אותם. אין משהו שמאפיין אותם שלא מאפיין הורים אחרים. להיפך. אין, אין משהו שמתייג אותם, אין".

"אני חושבת שהתוכנית הזאת אפשרה לא לראות אותם כקבוצה, אלא לראות אותם כבודדים. אנחנו בבתי-הספר עושים פעילות שהיא חוצה גילאים, חוצה עדות, אני לא רואה שום צורך לעשות משהו מיוחד לקבוצות שונות."

"אני מכיר הרבה ילדים קווקזים שהגיעו להישגים מצוינים, הרבה, באמת, אני לא חושב שההישגים שלהם, דרך אגב אני כל הזמן אומר את זה, הם פחות טובים מאחרים. יחד עם זאת, בקבוצה, במסה הקריטית, הם במסה קריטית של קבוצה נמוכה יותר" (דודי)

4. עקרונות של פרקטיקה

להלן ידונו שני עקרונות מרכזיים של הפרקטיקה במסגרת היוזמה: שותפות ופיתוח קהילתי; ומודל העבודה של קהילת יוצאי קווקז.

4.1 שותפות ופיתוח קהילתי

העיקרון הראשון שהנחה את הפרקטיקה של "כלים למחר" הוא עיקרון של שותפות בין אנשי השירותים לקהילה, מתוך תפיסה כי שותפות כזו יכולה לחזק את הקהילה ולהניע תהליכים של פיתוח קהילתי. עיקרון זה היתרגם לפרקטיקה שבמרכזה היה שיתוף של נציגי הקהילה בכל צמתי קבלת ההחלטות. כאשר מדובר בשותפות בין אנשי מקצוע, שהם בעלי הידע המקצועי וכן בעלי גישה ישירה למשאבים, לבין פעילים קהילתיים, שהם חסרי ידע מקצועי ואין להם גישה ישירה למשאבים, יש להיזהר מאד שלא ליפול למלכודת של

שותפות לכאורה. שותפות לכאורה יכולה להתבטא בהזמנת הפעילים לשיבות, בהקשבה לדבריהם אבל בנטרול שלהם מתהליכי קבלת החלטות. במצב כזה השותפות היא טוקניזם, כותרת ריקה שאין מאחוריה תוכן משמעותי, והיא משמשת כדי להכשיר בעיני הקהילה החלטות שמתקבלות בפועל על ידי אנשי המקצוע בלבד. מצב של שותפות לכאורה לא יכול להצמיח פיתוח קהילתי, מכיוון שהקהילה מרגישה לרוב כי משתמשים בה לרעה.

ב"כלים למחר" מנהלי היוזמה (בעיקר מהנהלת אגף הרווחה ואגף החינוך) נקטו בעמדה בסיסית שמצדדת בשותפות. עם זאת, ניתן היה לראות כי עמדה זו התחזקה וקבלה ביטוי מלא יותר בפרקטיקה תוך כדי ההרחבה של מספר נציגי הקהילה שהפכו לפעילים, העובדה שהם אמצו צורת דיבור יותר מקצועית ותוך כדי בירור מתמשך של עמדתם. יש לציין כי השותפות עמדה באתגרים, לדוגמא, במקרים בהם אנשי הקהילה בטאו עמדות לא ממסדיות, שלא היו מקובלות על מנהלי שירותים, ולמרות זאת, הצליחו מנהלות האגפים לשמר מרחב של דיון משותף. עמדותיהם של אנשי הקהילה לא היו עמדות שרירותיות אלא חלק מתפיסת עולם ומתפיסת עצמם כאנשי מקצוע (ולא רק כמדריכים העושים עבודה אינטואיטיבית של תמיכה) שמנוסחת אצלם כמודל עבודה. מודל עבודה זה הוא בעל חשיבות מכרעת בהבנת ההצלחה של "כלים למחר" והוא יוצג בפרק הבא.

4.2 מודל העבודה של קהילת יוצאי קווקז

מודל העבודה שהתפתח בקרב מדריכי המוקדים משקף צורת חשיבה ייחודית. למרות שניתן לזהות כי סטס, אחד הפעילים המרכזיים העוסק בפיתוח מודל העבודה, הושפע גם מהכשרה למנהיגות שהוא עבר לפני יותר מעשור (במסגרת תכנית סחב"ק בשרדות), לא מדובר באימוץ של צורת חשיבה שהם הוכשרו לה, אלא בפיתוח מלמטה, בכוחותיהם שלהם, של צורת חשיבה שמובילה לפרקטיקה, שאינה כתובה והיא מצויה עדיין בתהליכים של פיתוח והמשגה. הרכיב המרכזי המייחד את עבודת המדריכים היא התפיסה שלהם כי כדי להשתלב בחברה הישראלית על בני הנוער (וכן על המדריכים עצמם) לעשות תהליך של "חזרה לשורשים" (איפראימוב, 2011).

"החזרה לשורשים" מנחה את עבודתם הן מול בני הנוער והן מול אנשי השירותים. לדעתם, הדעות הקושרות קווקזיות עם פטריאכליות ועם כבוד המקושר לאלימות, הרווחות הן בקרב בני הנוער והן בקרב נותני השירותים, הן דעות סטיגמטיות ומוטעות. הערכים האמיתיים של הקווקזיות הם ערכים של כבוד כלפי החלש (בכלל זה נשים ומבוגרים), ושל כבוד עצמי, המתבטא בהערכה עצמית גבוהה, בשאיפה להישגים ובנכונות לתרום ולפעול למען הקהילה. לבני הנוער, אשר נכנסים לתקירות אלימות בשל רצונם "לשמור על הכבוד", הם מסבירים כי זהו פירוש מוטעה של הכבוד הקווקזי, ודורשים מהם להיות "קווקזים אמיתיים". דבר דומה הם דורשים גם מאנשי השירותים, אשר מקשרים את הפטריאכליות עם דיכוי נשים, אלימות ונטייה לפרוש מלימודים.

מתוך תפיסה זו הם רואים את עבודתם כניסיון להיאבק לא רק למען תלמיד זה או אחר, אלא כמי שכל מקרה פרטני מהווה עבורם הזדמנות למאבק על שמה הטוב של

הקהילה כולה. במובן זה הם רואים את עצמם כמנהיגים בקהילה ולא רק כמי שממלאים תפקיד סמך-מקצועי, ותפקיד זה נושא עבורם משמעויות פוליטיות נרחבות.

"הבאתי את סטס להכשרה שעשיתי לחונכים שלי, לשתי פעילויות. הוא דיבר פעם אחת עם הנערים וגם עם החונכים. והוא דיבר על המושג של הכבוד, ועל הגבר, ומה הוא, ואיך הם תופסים את זה בעולם שלנו בישראל המודרנית ואיך בעצם תופסים את זה דווקא בתרבות האמיתית של יוצאי קווקז ומה באמת ההבדלים, איך שהם מתנהגים פה כאילו מי שחזק מי שעושה שרירים אז הוא זה שנותנים לו כבוד. לעומת זאת שם, מי שיותר בא ומדבר. הוא עשה על זה ממש סדנת מנהיגות, זה היה מאוד מאוד יפה. ולחונכים הוא פשוט הסביר את זה כסדנה להכיר את התרבות. כי הם בכלל לא יודעים על ארצות קווקז, הם לא יודעים את כל הרקע שלהם. והיו לי לדעתי או חונך או שניים שהלכו איתם פה לספרייה באוניברסיטה ופתחו את הספרים והתחילו לקרוא מה זה אומר ומאיפה הם באו ואת התרבות, והילדים היו בהלם. הם אמרו יוהו, עכשיו יהיה לי על מה לדבר עם אבא שלי וזה, כאילו ממש הם לא מודעים למאיפה הם באו ומה. קשה להם להתמודד עם הסטיגמה" (רכזת תכנית ידידים)

תפיסה זו של המדריכים היא תפיסה ייחודית מאוד בחברה הישראלית. למרות הטענות בדבר שינוי אידיאולוגי מהותי מאידיאולוגיה של כור היתוך לאידיאולוגיה של רב-תרבותיות, הרי שהשיח הדומיננטי בחברה הישראלית הוא עדיין שיח המקדם ישראליות אחת, שהיא לפחות בעיני עצמה, ליברלית, שוויונית ומערבית. בתוך אקלים כזה, מרבית אנשי השירותים, ישראלים וותיקים, עולים או בני עולים, רואים באתניות מכשול בדרך להשתלבות חברתית. האתניות יכולה להתקיים רק אם היא מצטמצמת בממדיה לכדי פולקלור, קישוט תרבותי בלבד (כמו שמירה על אוכל, ריקוד או מוזיקה). קווקזיות, אשר קוראת תגר על ערכים חברתיים מקובלים (לדוגמא, גיוס בנות לצבא), נתפסת כלא לגיטימית. בעיניהם של אנשי השירותים, כדי שבני הנוער ישתלבו בחברה עליהם לנטוש את הקווקזיות, "להפוך לישראלים". אומרת אחת המנהלות:

"למה לעשות הפרדה בין עדות, אני לא מבינה את זה. אמנם יש רב תרבותיות בישראל אבל צריך כבר לרדת מהנושא הזה."

עמדתם של המדריכים היא עמדה הפוכה בתכלית. בעיניהם, כדי שבני הנוער ישתלבו בחברה עליהם "לחבק" את הקווקזיות, להיות גאים בה ולמלא אותה בתכנים חיוביים חדשים.

"להשתלב מתוך מקום של כוח, של חוזק, ולא ממקום חלש [שלא] יגידו לנו איפה אנחנו אמורים להשתלב ואיפה לא. [נשתלב] ממקום של איפה אנחנו רואים את הקהילה שלנו, איפה אנחנו רוצים שהיא תהיה, ולעשות איזשהו תהליך כדי להגיע לשם. זה אומר, להשתלב בחברה הישראלית, אבל עדיין לשמור על הייחודיות של הקהילה, על מאפייני

התרבות שלה, לא למחוק את זה, לא לשכוח את זה, לחזק את זה ולראות איך אנחנו משתלבים יחד עם זה וגם מכירים לאחרים, שמוכנים ללמוד, מי זאת באמת הקהילה הקווקזית. כי היא לא הקהילה הקווקזית כפי שמוצגת לא בתקשורת ולא בשיח היומיומי, וזו ההזדמנות שלנו. והתכנית כלים למחר היוותה בעבורנו בסיס ופלטפורמה לעשייה קהילתית רחבה מאד. ועל זה אנחנו חייבים להגיד תודה. כי לא בטוח שהיינו יכולים לעשות את זה, יכול להיות שכן אבל לא ברמות או בעוצמות שאנחנו עושים את זה עכשיו. אנחנו רואים את העבודה הגרעינית של קבוצות של צעירים בני הקהילה בהמון ערים ברחבי הארץ, ולנו מהבחינה הזאת הכי קל כי יש אנשים ברשות, בגיוינט, בפדרציה, שמאמינים שאנחנו האחראים לגורל שלנו. אנחנו מסוגלים ויש לנו את הכוח לעשות את השינוי יותר מכל אחד אחר שיבוא לעשות בעבורנו."

המסגרת הקונספטואלית של "חזרה לשורשים" באה לידי ביטוי בעקרונות של פרקטיקה: סנגור, עבודה מעצימה עם הורים ועבודה המקדמת את בני הנוער כמנהיגים.

סנגור – המדריכים תופסים את עצמם כמי שמסנגרים על בני הנוער מול המסגרות החברתיות – בית ספר, בית המשפט, המשטרה, צה"ל. הם רואים את עצמם כמי שמקדמים את בני הנוער מול מסגרות אלו, כנגד העמדות הסטיגמטיות שקיימות שם. במהלך שנות הפעלת התכנית ייצגו המדריכים מעבר מתפיסת האפליה כמצב מגביל, שכפוי עליהם מבחוץ, לתפיסתה כאתגר וזירה לאקטיביזם חברתי. אפשר לומר שהם הפכו את עצמם ל"מומחים למצבי אפליה ומאבק בהם", והם רואים את עצמם כמי שיכולים לדאוג לכך שתפיסות מוטעות לגבי הקהילה לא יעצבו את התנהגות אנשי השירותים. הדבר מחייב את המדריכים לקשר שוטף עם המסגרות השונות.

"הקהילה תמיד אמרה, יש סטיגמה קהילתית עלינו ושום דבר לא יעזור. והם לא שם, הם לא שם עכשיו. זה מדהים, אני לא מאמינה, רק עכשיו אני יורד לי שלא אמרתי לך את זה במשפט הראשון. עדיין, יכול להיות שיש סטיגמה קהילתית אבל היא פחות משפיעה עליהם." (ממנהלות אגף הרווחה)

ליווי פרטני, קבוצתי, קהילתי – העבודה עם בני הנוער נתפסת כעבודה משולבת בכל הרמות, כאשר יש זיקה בין הרמות השונות. בני נוער שמקבלים ליווי פרטני וקבוצתי לומדים להבין את הקהילה והבנת הקהילה וחיזוק הזיקה אליה מחזק אותם גם כפרטים וכקבוצה.

עבודת מנהיגות עם הורים – בניגוד לעמדות שתופסות את ההורים ותרבותם כמי שאחראים לבעיותיהם של בני הנוער ובניגוד לתפיסה של חלק מאנשי המקצוע שהיו רוצים שההורים יעברו חינוך מחדש, חינוך "לישראליות", המדריכים רואים את תפקידם כחיזוק ההורים ולא החלפתם או שינויים.

"אני אף פעם לא הייתי במקום, ואני גם לא נמצאת עכשיו, שאנחנו תחליף של הורים. אני חושבת שאנחנו הפונקציה שצריכה לקשר, לקרב, לגשר על הפער שקיים בין ההורים לילדים האלה. **בטח** לא למלא אחר הפונקציה ההורית. אני לא שם ואני לא חושבת שאנחנו יכולים להיות יותר טובים מההורים שלהם **בשום** נקודה על הרצף הזה. ואני חוויתי את אמא שלו כאמא הכי מדהימה בעולם, הכי קשובה, הכי דואגת, הכי מפנקת".

עבודה המקדמת את בני הנוער כמנהיגים : התפיסה כי בני הנוער הם שותפים להטענת הקווקזיות בערכים חיוביים ואמונה ביכולות של בני הנוער ובכוחם לחולל שינוי, יוצרת אצל בני הנוער מחויבות גבוהה לקדם את עצמם, כמו גם לקדם אחרים.

"הנער אמר, הלוואי שאני יצליח, היום יש לי מחויבות להצליח בכדורגל לא רק בשבילי, אלא גם כדי להבטיח שאם בזמן שלי יהיה כסף ואני יצליח ולא יהיה מוקד כזה, **אני** יקיים מוקד כזה. וזה פתאום להבין מה הגודל של המרחב הזה בעבורם".

"פתאום ממקום של ונדליזם מוחלט בשכונה, יש שמירה אינסופית על כל מה שמגיע לשם, כי הם יודעים, כי הם פתאום שותפים לכל העשייה, לכל השינוי, אז אם אנחנו שותפים לעשייה אז אנחנו ברור שלא נהרוס את זה ואנחנו נשמור. ולא רק שנשמור, אנחנו גם נתעקש שגם אחרים ישמרו. במלחמה, בעופרת יצוקה, קיבלתי הודעה שהמקלט אמור להיפתח בדקות הקרובות, והמוקד נוער הוא הרי במקלט. הבני נוער, עוד לפני שפיקוד העורף הגיע כדי לפתוח את המקלט, כבר חיכו שם שאחד המדריכים יפתח להם, והם פינו את כל הציוד לבתים שלהם, כדי שלא יהרסו להם את הציוד. אם היית שומעת איך תופסים את הבני נוער האלה לפני שנפתח המוקד, "ילדים שאסור להשאיר לידם שום-דבר כי תוך שנייה לא יהיה". פתאום מידה של אחריות כל-כך גבוהה, וזה המוקד נוער. המוקד נוער הפך למקום **מאד** משמעותי שמחולל שינוי בכל השכונה."

5. הטמעת התכנית

בדיקה של הטמעה של תוכניות יכולה לענות על שאלות שונות: באיזו מידה קיימים משאבים להמשיך את התוכנית; באיזו מידה מתקיים איגום משאבים; האם התכנית ממשיכה להיות נאמנה לעקרונות שהנחו אותה בתחילה. כפי שניתן היה לראות בחלקים הקודמים של הדוח, היוזמה הגיעה להישגים בהצמחת גרעין של פעילים קהילתיים בעלי תפיסה מודעת לגבי השינוי הקהילתי והחברתי שהם מבקשים, וכן בהצמחת יוזמות וברתימת משאבים מקומיים למען יוצאי קווקז. אולם, לא ניתן לומר כי אלו יספיקו כדי להבטיח את המשך קידומם של בני נוער יוצאי קווקז לאחר יציאת המשאבים הייחודיים שהוענקו לעיר במסגרת היוזמה – הן במונחים כספיים והן

במונחים של ליווי מקצועי. יש לומר כי לשני סוגי המשאבים הללו יש תפקיד חשוב בהישגים שהיוזמה השיגה עד כה. מתוך הראיונות עולה כי מנהלי אגפי הרווחה והחינוך היו רוצים מאד בהמשך התוכנית. בשני המקרים המנהלים אוהבים את היוזמה ואת התהליך שהתרחש במהלכה ומרגישים מחויבות אישית לבני הקהילה. עם זאת, הם טוענים כי לא יוכלו להמשיך את התוכנית ללא משאבים כספיים חיצוניים. להערכתי, בשלב זה הם זקוקים לא רק למשאבים הכספיים אלא גם להמשך הליווי המקצועי של אנשי הגויינט.

ערוצים להשגת המשך הקיימות של התוכנית

מדברי המראיינים עולה כי תנאי לקיימותה של התכנית הוא המשך המימון הכספי, ולא פחות חשוב מכך, המשך הליווי המקצועי של הגויינט. עם זאת, הסתמנו השנה שני ערוצים מרכזיים שיכולים לתרום להמשך קיימותה של התכנית:

הראשון, הסכם עם משרד הרווחה על המשך מימון של שני מוקדי נוער במסגרת התכנית "יש מצב". מסגרת תקציבית זו אמורה להבטיח את המשך הפעלת המוקדים. השני, חיזוק פעולת המנהיגות הצעירה, אשר התמסדה באמצעות הקמת עמותת "מדור לדור". המנהיגות הצעירה היא ערוץ משמעותי של פעילים שרכשו כבר ניסיון בעבודה עם שירותים חברתיים, והם חשים תחושה של שליחות במטרה לקדם את בני הנוער. חיזוק פעילותם באמצעות הפניית משאבים כספיים וכן תמיכה מקצועית, תתרום לכך שהם ימשיכו להחזיק בתפקיד של "כלבי השמירה" של המערכת העירונית.

יש צורך עוד ביצירת מנגנונים שיתאמו את העבודה בבתי הספר, ישמרו את שיתופי הפעולה של השירותים והקהילה ואת העלאת הנושא על סדר היום.

לסיכום והמלצות של החלק האיכותני:

1. התכנית הגיעה להישגים טובים מבחינת השפעתה על ההיערכות העירונית, בזכות פיתוח קהילתי, הפעלת ועדות היגוי עירוניות, שיתופי פעולה בין גופים עירוניים, והגברת המודעות לעצם קיומה של התוכנית.
2. עם זאת, בצד הסכמה של אנשי השירותים עם מטרות התכנית ודרכי הפעולה שלה קיימת גם אי הסכמה. השיח הציבורי והמקצועי של כור היתוך, מקשה על אנשי המקצוע להבין את הצורך בתכנית ייחודית ליוצאי קווקז. בצד הדיבור כי אין הבדל בין יוצאי קווקז לאחרים, השמיעו אנשי מקצוע גם דעות נחרצות על הבעיות בתרבות ובהתנהגות ההורים יוצאי קווקז. התפיסה של אנשי המקצוע היא כי כדי לקדם את התלמידים יש לחנך את הוריהם ולעזור להם להיות יותר ישראלים.
3. תפיסת אנשי המקצוע עומדת בסתירה עם מודל העבודה של המנהיגות הצעירה של יוצאי קווקז, שהתפתחה במסגרת כלים למחר. מודל זה מבוסס על חזרה לשורשים, הטענת הקווקזיות בערכים חיוביים, ופיתוח קבוצות מנהיגות בקרב צעירים ומבוגרים (הורים).

4. בלב עקרונות הפרקטיקה עומדת השותפות בין הקהילה לבין השירותים החברתיים ויצירת מרחב לדיון פורה של תפיסות העבודה השונות תוך כדי מתן תמיכה מתמשכת למנהיגות הקהילתית .

אתגרים לעתיד

1. יצירת מנגנונים שיתאמו את העבודה בבתי הספר .
2. יצירת מנגנונים שישמרו את שיתופי הפעולה של השירותים והקהילה ויאפשרו את התמיכה במודל העבודה של אנשי הקהילה.
3. המשך גיוס מימון לתמיכה בשיעורי התגבור בבתי הספר ובמוקדי הנוער.

6. תלמידים בבתי ספר בבאר שבע

השוואה בין יוצאי קווקז, יוצאי ברה"מ לשעבר (ללא יוצאי קווקז),

יוצאי אתיופיה וותיקים

6.1 כלי המחקר

הנתונים נאספו באמצעות שאלונים למילוי עצמי על ידי התלמידים, שחוברו במיוחד לצורך מחקר זה. השאלונים הוצגו למנהלי בתי הספר וקבלו את אישורם. כמו כן התקבל היתר לעריכת המחקר מלשכת המדען הראשי של משרד החינוך וכן אישור ועדת האתיקה של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. השאלונים כוללים: רקע סוציו-אקונומי (שאלות 1-26), ציפיות ושאיופות לעתיד (שאלות 27-38), תפקוד בבית הספר ועמדות כלפי בית הספר (שאלות 39-58), בילוי הזמן שלאחר הלימודים (שאלות 59-62).

בהכנת השאלון נעשה שימוש בשאלות משאלונים המקובלים בעולם למדידת נושאים אלו בקרב בני נוער: שאלות 1-26 עובדו מתוך שאלוני PISA (Program for international students' assessment) המבוצע על ידי ה-OECD. שאלות 27-38 נכתבו לצורך מחקר זה. בשאלות 39-43 נעשה שימוש במחקר קודם (Mizrachi, Goodman & Feniger, 2009). שאלות 44-50 נכתבו לצורך המחקר הנוכחי. שאלות 51-58 לקוחות מתוך NELS (National Educational Longitudinal Study) המבוצע על ידי המרכז הלאומי האמריקאי לסטטיסטיקה בנושאי חינוך (National Center for Education Statistics). שאלות 59-62 נכתבו לצורך מחקר זה. השאלות שנקחו ממחקרים בינלאומיים תורגמו לעברית ועובדו לקונטקסט הישראלי.

6.2 אוכלוסיית המחקר ואיסוף הנתונים

השאלונים הועברו במרבית כיתות יא' (בסה"כ 39 כיתות בשבעת בתי הספר) במילוי עצמי במועד אחד במהלך החודשים אפריל-יוני 2012. בשבועות שקדמו להעברת השאלונים קבלו ההורים מכתב המיידע אותם על קיומו של המחקר ומטרותיו, והתקבלה הסכמתם (פסיבית) להשתתפות ילדיהם במחקר. נציגי צוות המחקר הציגו בפני התלמידים במהלך השיעור את המחקר ואספו את השאלונים. מכיוון שהסקר נערך בסוף שנת הלימודים, בחלק מהכיתות אחוז התלמידים שענו על השאלון היה נמוך בשל שיעור נוכחות נמוך של תלמידים בתקופה זו. אחוז המשיבים על השאלון מקרב תלמידי הכיתות בהן בוצע הסקר עמד על כ-60%. זהו אחוז היענות סביר בסקרים מסוג זה. לאחר ניקוי שאלונים חלקיים ושאלונים שמהימנותם הוטלה בספק, מספר התלמידים בקובץ עומד על כ-570. חשוב להדגיש כי הסקר אינו כולל תלמידים שנשרו מהלימודים באופן גלוי (אינם רשומים בבית ספר) או סמוי (רשומים בבית ספר אך אינם מגיעים ללימודים באופן סדיר). לפיכך, יש להתייחס לממצאי הסקר כמייצגים את אוכלוסיית הלומדים בפועל ולא את כלל אוכלוסיית הגיל הרלבנטית. בקבוצות בהן אחוז הנשירה משמעותי יותר, יש להתייחס לקבוצה המופיעה בניתוח כקבוצה סלקטיבית יחסית.

6.3 שיטת הניתוח

הניתוח אשר יוצג להלן מבוסס על סטטיסטיקה תיאורית תוך השוואה בין ארבע קבוצות אוכלוסייה עיקריות: יוצאי הקווקז (אזרבייג'ן, דגיסטן, קברידנו-בלקריה, צ'צ'ניה או כאלה שציינו קווקז באופן כללי) המהווים 6.5% מהתלמידים, יוצאי ברה"מ לשעבר למעט הקווקז (32.2%), יוצאי אתיופיה (4.7%) וותיקים (56.6%) (לקבוצה זו נוסף מספר קטן של עולים מארצות המערב שלא ניתן היה להגדירם כקטגוריה נפרדת).

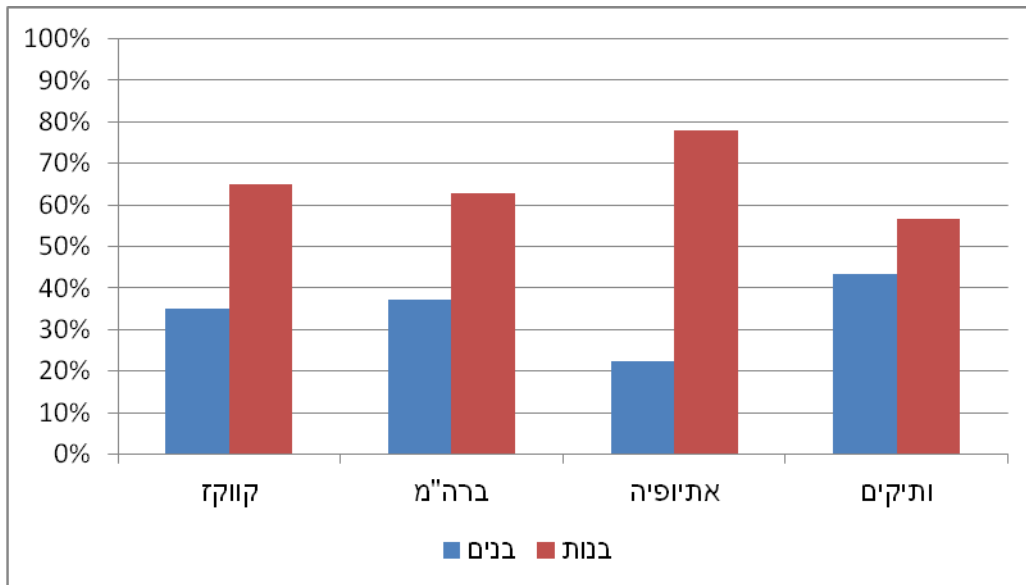
6.4 ממצאים

להלן יוצגו נתונים לגבי הרקע הסוציו-דמוגרפי של התלמידים (מגדר, השכלת הורים, מספר הספרים בבית); לימודים בבית הספר התיכון (הישגים בסוף חטיבת הביניים, מספר יחידות לימוד לבגרות באנגלית ובמתמטיקה ומסלול לימודים); שאיפות לעתיד; השתתפות בשיעורי תגבור; השעיה מלימודים והיעדרויות מבית הספר; ופעילויות פנאי ועבודה לאחר הלימודים.

6.4.1 רקע סוציו-דמוגרפי

1.1 מגדר

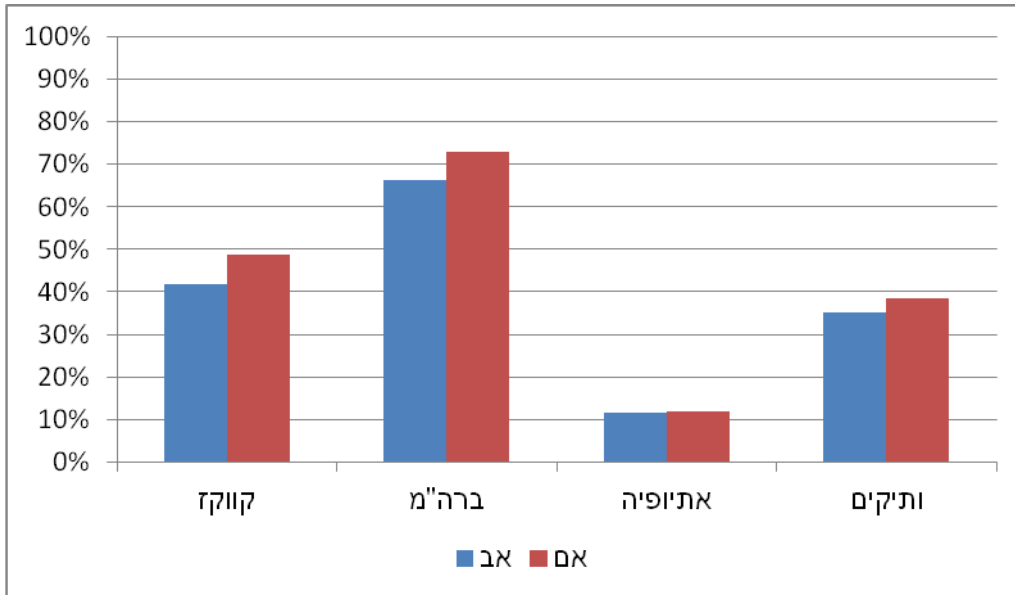
תרשים 1: אחוז הבנים והבנות בכל קבוצת מוצא

תרשים 1 מלמד כי בכל קבוצות האוכלוסייה אחוז הבנות גבוה יותר מאחוז הבנים. פער זה קטן יחסית בקרב הותיקים והוא הגדול ביותר בקרב יוצאי אתיופיה. בקרב יוצאי ברית המועצות לשעבר למעט הקווקז ובקרב יוצאי הקווקז הנתונים דומים. הדפוס העולה מהתרשים מעיד על נשירה גבוהה יותר של בנים בקרב משפחות של עולים חדשים.

1.2 השכלת הורים

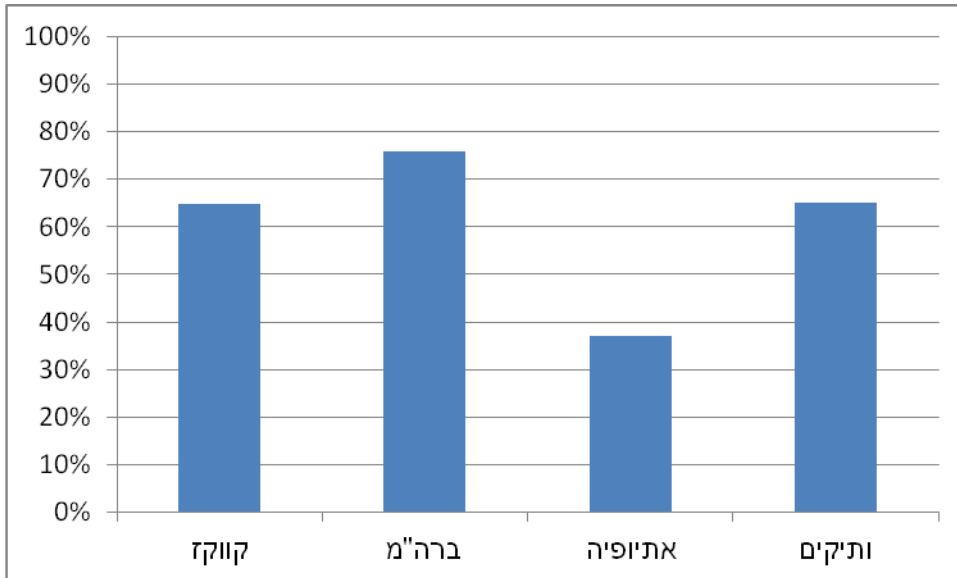
תרשים 2 : אחוז אבות ואמהות בעלי השכלה אקדמית בקרב הורי התלמידים, על פי מוצא

תרשים 2 מראה כי קיימים הבדלים גדולים בהשכלת ההורים בין קבוצות האוכלוסייה השונות. הקבוצה המשכילה ביותר היא יוצאי ברה"מ ללא הקווקז, לאחר מכן יוצאי הקווקז, אחריהם בפער קטן הותיקים ולאחריהם בפער גדול יוצאי אתיופיה, בקרבם אחוז ההורים המשכילים נמוך מאד. בכל הקבוצות אחוז האמהות המשכילות מעט גבוה מאחוז האבות המשכילים. ככלל, ממצא זה אינו מפתיע לגבי כל קבוצות האוכלוסייה, אם בגלל שהשכלה לנשים הייתה מקובלת גם בקווקז, ואם לאור העובדה שבעשורים האחרונים נשים רוכשות השכלה גבוהה יותר מגברים. הדפוס העולה מתרשים 2 מלמד כי יוצאי קווקז, אשר לומדים באופן פעיל, אינם שונים במאפייני השכלת ההורים מתלמידים להורים ותיקים.

1.3 מספר הספרים בבית

תרשים 3 : אחוז התלמידים אשר דיווחו כי בביתם יותר מ- 25 ספרים, על פי מוצא

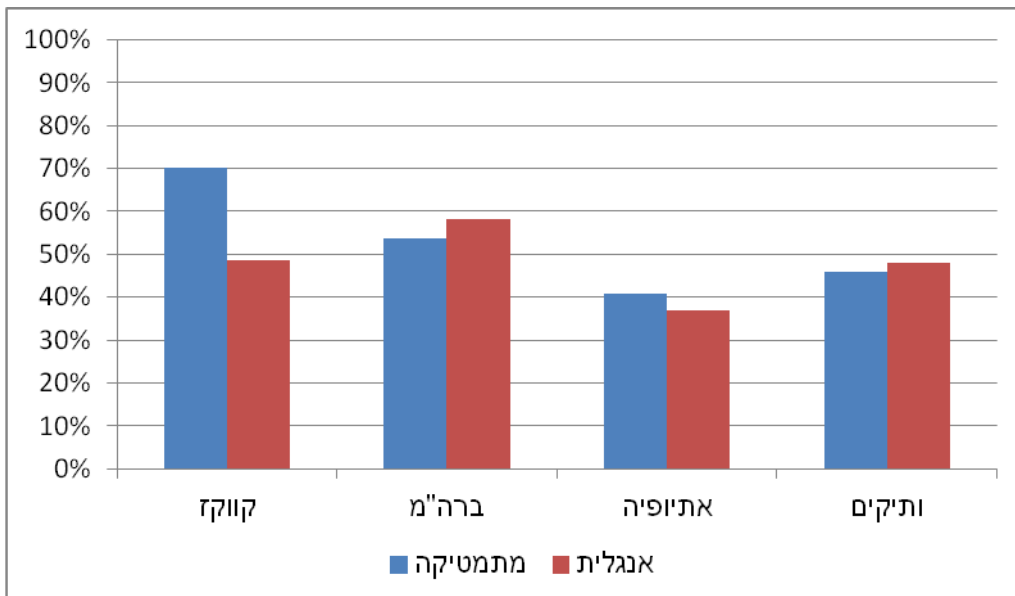
מספר הספרים בבית נחשב לאחד המדדים הכמותיים המובילים בניבוי הישגים השכלתיים. תרשים 3 מלמד כי גם כאן יש ליוצאי ברה"מ לשעבר ללא הקווקז יתרון קטן, יוצאי הקווקז והותיקים דומים ויוצאי אתיופיה סובלים מנחיתות ביחס לכל הקבוצות האחרות.

6.4.2 לימודים בבית הספר התיכון

2.1 הישגים בסוף חטיבת הביניים

הישגי התלמידים בסוף חטיבת הביניים הם המנגנון העיקרי למיון תלמידים לרמות לימוד ותחומי לימוד שונים בבית הספר התיכון. לכן, הישגים אלו מהווים נקודת ציון משמעותית בקריירה ההשכלתית של תלמידים בישראל.

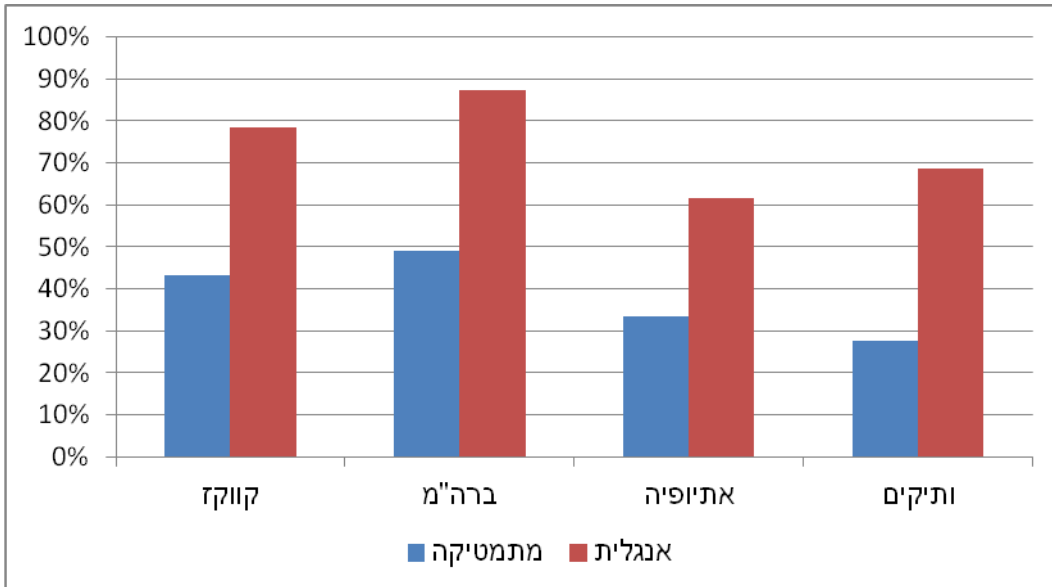
לוח 4: אחוז התלמידים שהציון שלהם בסוף כיתה ט' במתמטיקה ובאנגלית היה גבוה מ-80, על פי מוצא

הנתונים המוצגים בלוח 4 מלמדים כי, על פי דיווח התלמידים, בקרב יוצאי קווקז נמצא האחוז הגבוה ביותר של בעלי ציונים גבוהים במתמטיקה, אחריהם יוצאי שאר החלקים של ברה"מ לשעבר, אחריהם הותיקים ובקרב יוצאי אתיופיה נמצא האחוז הנמוך ביותר. באנגלית התמונה מעט שונה. האחוז הגבוה ביותר של תלמידים עם ציונים גבוהים נמצא בקרב יוצאי ברה"מ לשעבר ללא הקווקז, בקרב הותיקים ויוצאי הקווקז האחוז דומה, ובקרב יוצאי אתיופיה האחוז הנמוך ביותר. כדי להבין ממצא זה, כדאי לזכור כי תלמידים אלו השתתפו במחקר בשנת 2010 ואכן הפער לרעת יוצאי קווקז במתמטיקה שהתקיים ב-2008, נעלם בשנת 2010. עם זאת, חשוב לזכור גם כי בניית הנוכחי קבוצת יוצאי הקווקז היא קבוצה סלקטיבית יחסית, של מי שנכחו בבית הספר בחודשים שלאחר הפסח.

2.2 יחידות לימוד לבגרות באנגלית ומתמטיקה

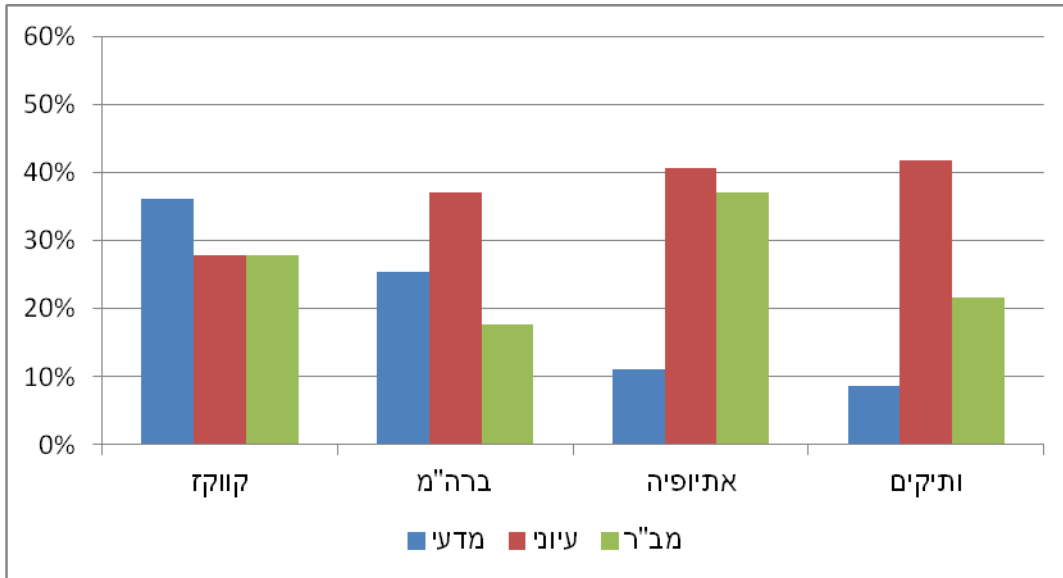
לוח 5 : אחוז התלמידים הלומדים ברמה של 4 או 5 יחידות לימוד לבגרות, על פי מוצא

לוח 5 מבסס עוד את התמונה על השוואת הפער בין יוצאי קווקז לוותיקים ברמת הלימודים באנגלית ומתמטיקה. נמצא כי יוצאי קווקז לומדים אנגלית ומתמטיקה ברמה מוגברת לבגרות באחוזים גבוהים. גבוהים מעט מאלו של הותיקים, אם כי נמוכים במעט מאלו של יוצאי ברה"מ לשעבר. תמונה זו מעידה על המשך המגמה של שיפור שהסתמנה בקרב תלמידים אלו כשהיו בכיתה ט', בשנת 2010 – אז למדו ברמה גבוהה במתמטיקה 26%, ובאנגלית 35% (לעומת 32% ו-48% בהתאמה בקרב כלל השכבה).

2.3 מסלול לימודים

לוח 6 : אחוז התלמידים במסלולי לימוד עיקריים, על פי מוצא

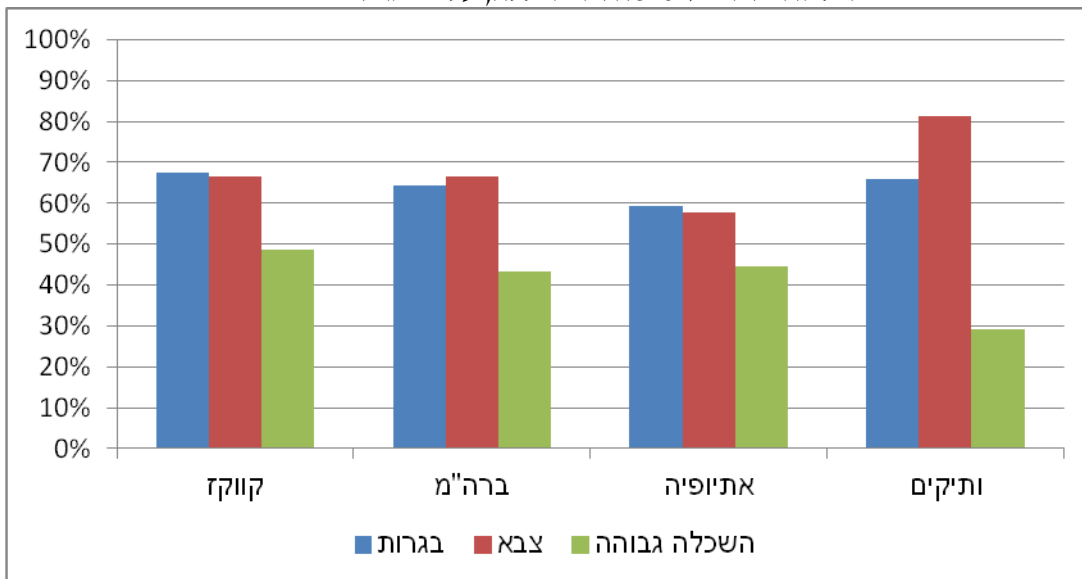

הערה: האחוזים בכל קבוצה אינם מסתכמים ל-100% בשל מסלולים נוספים שאינם מוצגים כאן.

לוח 6 מראה כי לתלמידים יוצאי קווקז ייצוג יתר במסלולים המדעיים הנחשבים ליוקרתיים ביותר בבית הספר אך גם ייצוג חסר במסלולים העיוניים הנחשבים שניים ביוקרתם. יוצאי קווקז נמצאים במסלול המב"ר יותר מיוצאי ברה"מ האחרים ויותר מהותיקים. כלומר, ליוצאי קווקז דפוס לימודי מפוצל. באופן יחסי, אחוז גבוה מהם נמצא במסלול היוקרתי ביותר אך גם אחוז גבוה מהם נמצא במסלול בעל יוקרה נמוכה. לתלמידים יוצאי אתיופיה ייצוג יתר במסלול המב"ר וייצוג חסר במסלול המדעי.

6.4.3 שאיפות לעתיד

לוח 7: אחוז התלמידים שציינו שהם בטוחים ששיגו תעודת בגרות, ישרתו בצבא וילמדו באוניברסיטה או מכללה, על פי מוצא

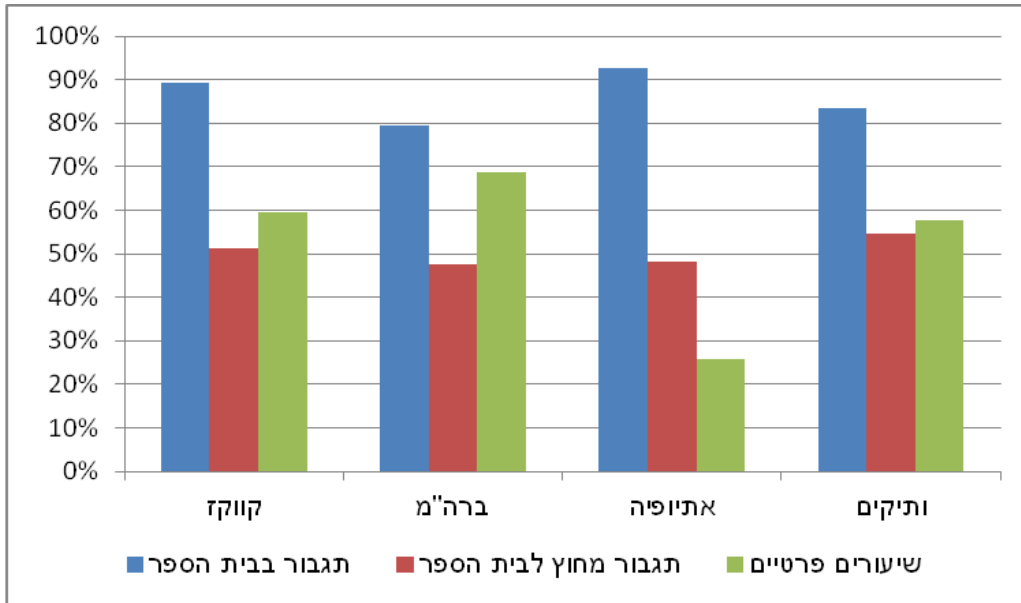

על פי לוח 7 אין הבדלים משמעותיים בין קבוצות המוצא השונות באשר לציפייה להשיג תעודת בגרות. כ- 65% מהתלמידים יוצאי קווקז, וכן תלמידי ברה"מ לשעבר ללא הקווקז והמשפחות הותיקות, בטוחים שישגו תעודת בגרות. בקרב יוצאי אתיופיה מעט פחות מ- 60% בטוחים בכך. בשנת 2009 כ- 60% מתלמידי י"ב בבאר שבע השיגו זכאות לתעודת בגרות (קנור-אטיאס ואבו חלה 2010). כלומר, שאיפות התלמידים בסקר הנוכחי תואמות את המציאות בבתי הספר. לגבי לימודים בהשכלה הגבוהה נמצא הבדל בין תלמידים ממשפחות ותיקות לבין תלמידים ממשפחות של עולים חדשים. בקרב בני עולים 50%-45% ציינו כי הם בטוחים שילמדו באוניברסיטה או מכללה, לעומת פחות מ- 30% בקרב הותיקים. על פי נתוני הלמ"ס, בשנתונים הנוכחיים אחוז הממשיכים להשכלה גבוהה מקרב היהודים עומד על כ- 48%. יש לזכור כי כניסה ללימודים גבוהים קשורה לרקע סוציו-אקונומי וכי הדירוג הסוציו-אקונומי של תושבי באר שבע אינו גבוה ביחס לאוכלוסייה היהודית. ההבדלים בין קבוצות העולים השונות קטנים מאד ואינם משמעותיים מבחינה סטטיסטית. למרות שממצא זה עשוי להפתיע במבט ראשון, מחקרים ממדינות שונות מראים כי קבוצות מיעוט ובמיוחד מהגרים הינם בעלי שאיפות גבוהות הן בהיבט ההשכלתי והן בהיבט התעסוקתי. לעיתים שאיפות אלו מנותקות מהמציאות ולעיתים בני ובנות המהגרים מצליחים להגשים אותן.

לגבי השירות הצבאי נמצא גם כן הבדל בין ותיקים ובין משפחות של עולים. בקרב הותיקים כ- 80% ציינו שהם בטוחים שישרתו בצבא ואילו בקרב שלוש הקבוצות של העולים האחוזים היו נמוכים יותר ועמדו על כ- 67% בקרב יוצאי קווקז ושאר חלקי ברה"מ לשעבר ועל כ- 58% בקרב יוצאי אתיופיה. בנייתוח נוסף שבוצע (ואינו מופיע כאן) נמצא כי דפוס זה מתקיים גם בקרב הבנות וגם בקרב הבנים.

6.4.4 שיעורי תגבור

לוח 8 : אחוז המשתתפים בשיעורי תגבור בבית הספר ומחוץ לבית הספר וביעורים פרטיים, על פי מוצא

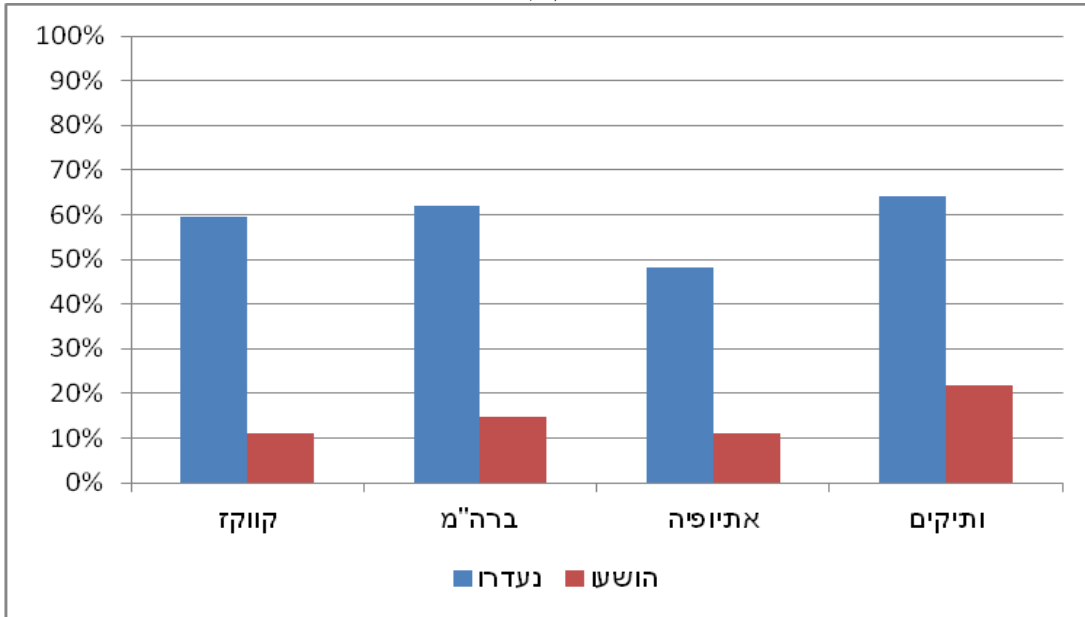

התלמידים נשאלו האם בשנתיים האחרונות השתתפו בשיעורי תגבור בבית הספר במסגרות שונות מחוץ לבית הספר ובשיעורים פרטיים. לא נבדקה תדירות השיעורים אלא רק עצם ההשתתפות בהם. לוח 8 מלמד כי בקרב כל הקבוצות אחוז גבוה מאד של תלמידים משתתף בשיעורי תגבור בתוך בית הספר. יוצאי קווקז ואתיופיה משתתפים בשיעורים כאלה באחוזים הגבוהים ביותר. בשיעורי תגבור מחוץ לבית הספר משתתפים כמחצית מהתלמידים. ההבדלים בין הקבוצות קטנים מאד. ההבדלים הגדולים ביותר נמצאו ביחס לשיעורים פרטיים. תלמידים יוצאי ברה"מ ללא הקווקז לומדים שיעורים פרטיים באחוזים הגבוהים ביותר (כ-70%) לאחר מכן יוצאי הקווקז והותיקים שההבדל ביניהם קטן מאד (כ-60%), ואילו בקרב יוצאי אתיופיה רק 25% למדו עם מורים פרטיים.

5. השעיה מהלימודים והיעדרויות מבית הספר

לוח 9: אחוז התלמידים שהושעו מהלימודים לפחות פעם אחת בשנתיים האחרונות ואחוז התלמידים שנעדרו מבית הספר ללא הצדקה לפחות פעם אחת בשלושת

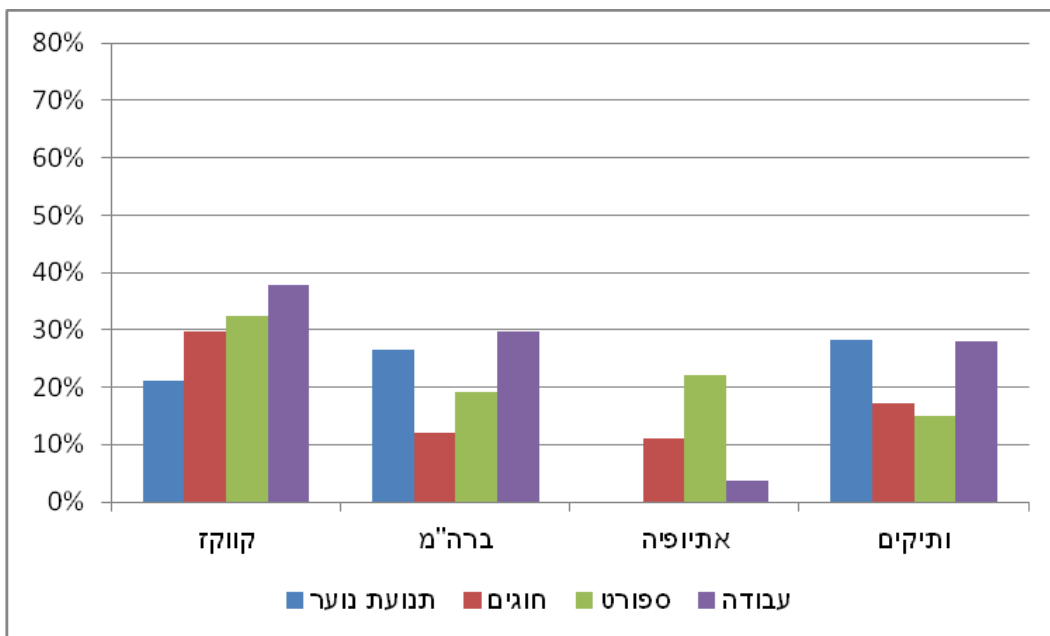
החודשים שלפני הסקר, לפי מוצא

לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין הקבוצות השונות הן ביחס להשעיה מהלימודים והן ביחס להיעדרויות מבית הספר. בקרב יוצאי אתיופיה שיעור ההיעדרויות נמוך יותר מאשר בקבוצות האחרות. בקרב הותיקים אחוז המושעים הגבוה ביותר.

6.4.6 פעילויות פנאי ועבודה לאחר הלימודים

לוח 10 : אחוז המשתתפים בפעילויות פנאי (תנועות נוער, חוגים, ספורט) ואחוז העובדים בשכר בשעות שלאחר הלימודים, על פי מוצא

התלמידים נשאלו האם הם משתתפים באופן קבוע בפעילויות של תנועת נוער, בחוגים ובאימוני ספורט והאם הם עובדים לאחר שעות הלימודים. לוח 10 מראה כי בקרב

יוצאי קווקז האחוז הגבוה ביותר של תלמידים עובדים - קרוב ל-40%. בקרב הותיקים ויוצאי ברה"מ האחרים אחוז העובדים מעט נמוך יותר (כ-30%) ואילו בקרב יוצאי אתיופיה רק תלמידים בודדים דיווחו על כך שהם עובדים לאחר שעות הלימודים. יוצאי קווקז משתתפים בשיעורים הגבוהים ביותר באימוני ספורט ובחוגים, יתכן כי כאן ניתן לזהות את השפעת מוקדי הנוער. השתתפותם של יוצאי קווקז בתנועות נוער נמוכה יותר לעומת יוצאי אזורים אחרים בברה"מ ולעומת הותיקים. בקרב יוצאי אתיופיה לא היו תלמידים אשר דיווחו שהם פעילים בתנועת נוער.

לסיכום ממצאי המחקר הכמותי :

1. יוצאי קווקז הם בעלי הישגים לימודיים טובים יותר מאשר תלמידים וותיקים וקרובים לתלמידים יוצאי ברה"מ (ללא הקווקז). יוצאי קווקז הם בעלי הציונים הגבוהים ביותר במתמטיקה, יותר מאשר יוצאי ברה"מ.
2. מבחינת מסלול הלימודים, תלמידים יוצאי קווקז הם בעלי דפוס מפוצל – מצויים בשיעור גבוה בכיתות מדעיות אך גם בשיעור גבוה (יותר מאשר ותיקים ועולי ברה"מ) בכיתות בעלות יוקרה נמוכה.
3. גם מבחינת היעדרויות והשעיות אין בקרב יוצאי קווקז קשיים מיוחדים.
4. הממצאים מאתגרים את הדעות הסטריאוטיפיות כלפי הורים יוצאי קווקז. מבחינת השכלת הורים ומבחינת מספר הספרים בבית, המצב של הורים יוצאי קווקז טוב יותר מאשר הורים ותיקים.
5. שאיפותיהם לעתיד של יוצאי קווקז דומות לאלו של התלמידים הוותיקים ויוצאי ברה"מ, והם בעלי שאיפות גבוהות.
6. שיעורים גבוהים של תלמידי קווקז מקבלים שעורי תגבור בבתי הספר והדבר חשוב במיוחד בשל שיעורם הנמוך בקרב מקבלי שעורים פרטיים.
7. שעורים גבוהים מיוצאי קווקז עובדים בשעות אחר הצהריים, יותר מאשר כל קבוצות התלמידים האחרים.

אתגרים והמלצות לעתיד

1. לבחון את מיעוט התלמידים-בנים היחסי (מעבר לשיעורם באוכלוסייה) בכיתות י"א, באמצעות בדיקה של התלמידים המצויים בנשירה סמויה או גלויה.
2. להביא לידיעת מורים ואנשי הצוות החינוכי כי יש שיעור גבוה של יוצאי קווקז בכיתות מדעיות, כי שאיפותיהם לעתיד הן שאיפות גבוהות ודומות לתלמידים

אחרים וכי הוריהם משכילים (יותר מאשר תלמידים ותיקים) ובבתיהם יש ספרים רבים.

3. השיעור הנמוך של יוצאי קווקז שמקבלים שעורים פרטיים מעיד על הצורך להמשיך במתן שעורי תגבור בבתי הספר.